

TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI KIHÍVÁSOK NIGÉRIÁBAN

NESZMÉLYI GYÖRGY IVÁN

SOCIAL AND ECONOMIC CHALLENGES IN NIGERIA

Abstract

Beyond providing a comprehensive introduction to the most populous country in Africa, this paper attempts to provide insight into the challenges and problems that Nigeria currently faces. In addition to the rapid growth of the population, one main challenge is the exploitation and export of the rich crude oil resources that has been providing Nigeria with “easy cash” in recent decades. An additional problem is that the agricultural holdings in Nigeria are small and scattered, and farming is carried out with simple tools and techniques. Modern and large-scale farms are not common, while the manufacturing industry is also lagging. The new leadership and the economic decision makers of the country have already recognized the need to re-structure the economy, and to focus on the development of the food and agricultural sector, as well as manufacturing. All these are of key importance in order to alleviate frictions and tensions among the various ethnic and religious groups of Nigeria, and to further develop their peaceful and long-standing co-existence in the country. The paper also discusses the efforts made by the former and incumbent Nigerian leadership to find appropriate answers to the existing challenges. A brief overview from a European perspective concludes this analysis based on secondary and partial primary research.

Keywords: Nigeria, Economic reform, Agriculture, Manufacturing, Social security

Bevezetés – Nigériáról dióhéjban

Nigéria a Guineai-öböl partján, Kamerun és Benin, valamint Niger és Csád között, a 14° és a 4° északi szélesség, valamint 3° és 15° keleti hosszúság között helyezkedik el. Területe 923 ezer km², amelyen a jelenlegi közigazgatási rendszere alapján 36 szövetségi tagállam, valamint Abuja szövetségi főváros területe (FCT) osztozik. Legmagasabb pontja a kameruni határon lévő Chappal Waddi, tengerszint feletti magassága 2419 m. Az ország – hivatalos nevén Nigériai Szövetségi Köztársaság – mind gazdasági, mind demográfiai szempontból Afrika egyik legjelentősebb állama.

Nigéria, földrajzi helyzetéből adódóan trópusi éghajlattal rendelkezik, mindkét (esős és száraz) évszak folyamán aránylag magas hőmérséklet jellemzi. Az ország déli részén március közepétől októberig, északon májustól októberig tart az esős évszak. Nigéria természeti erőforrásokban gazdag ország: 34 különféle ásványi anyaggal rendelkezik, ide értve az aranyat, vasércet, a szenet és a mészkövet. Bizonyítottan mintegy 37,2 milliárd hordónyi kőolaj-, illetve 187 trillió köblábnyi földgázkészlete van. Napi kőolaj-kitermelése 2,3 millió hordó, de szükség esetén, akár napi 4 millió hordónyt is képes felszínre hozni.

A korábbi brit gyarmat, függetlenségét 1960. október 1-jén nyerte el, ám a mai napig tagja a Brit Nemzetközösségnek (Commonwealth of Nations). Nigéria lakossága becslések szerint 177 millió fő volt 2014 júniusában. A népesség növekedési üteme kiugróan magas, 2014. évi becslések szerint évi 2,47% volt, míg a várható átlagos élettartam ugyanebben az évben 52,6 év volt (KPMG 2014.).

Jelen írás célja Nigéria földrajzi, társadalmi és gazdasági oldalról történő bemutatása mellett azon tényezők feltárása, amelyek Nigéria fejlődésének útjában állnak és amelyekre, mint kihívásokra, az ország vezetésének minél hamarabb megoldást kell találnia. A nigé-

riai társadalom problémáinak, illetve a nemzetgazdaság torz szerkezetének kialakulása háttérben ugyanis konkrét okok húzódnak. A tanulmány gerincét ezeknek a gazdasági, társadalmi, politikai tényezőknek és folyamatoknak a leíró-elemző feltárása képezi azzal, hogy egyúttal felvázolja a megoldási lehetőségeket is, továbbá röviden kitér arra is, hogy milyen kockázatokat és egyúttal lehetőségeket kínál Nigéria Európa számára. A tanulmány részben másodlagos kutatási eredményekre, részben a szerző (aki 2007-2009. között Nigériában dolgozott) elsődleges, helyszíni tapasztalataira épül.

Sokrétű kihívások

Nigériában 1999 óta polgári kormányzat van, az ország formailag demokratikus, de lényegében továbbra is a tekintélyelvű tradicionális politikai rendszerű államok, illetve a vallási, etnikai és szociális megosztottságtól gyötört, társadalmilag és gazdaságilag alulfejlett országok sorába tartozik. Nigéria az afrikai fejlődés minden jellegzetességét magán hordozza: a hatalom túlzott koncentrációját, azaz az éppen hatalommal nem rendelkező etnikai csoportok szinte teljes kiszorítását, vagy pusztán látszatképviselethez való juttatását, a fegyveres erők hatalmi szerepének túlzott voltát, a törvényhozási tevékenység egyfajta parodisztikus felfogását, a hatalmi ágak elkülönülésének hiányát. A nigériai adminisztráció nagyon gyenge, amihez hozzájárul a szövetségi kormányzati apparátusnak azon törekvése, hogy szinte minden állami feladatot a szövetségi tagállamokra hárít, de a költségvetést nem biztosítja hozzá. A mindenre kiterjedő korrupció olyan nagy, hogy nemcsak akadályozza, de számtalan esetben el is lehetetleníti a fejlődést. Nigéria, bár Afrika egyik legnagyobb potenciállal rendelkező nemzetgazdaságát tudhatja magáénak, földrajzi és társadalmi adottságai, illetve részben történelmi öröksége okán ma is számtalan kihívással kénytelen szembenézni. Mindez napjainkban azért is aktuális, mivel a 2015 márciusában tartott választáson új államfő és kormányzat lépett hivatalba, amelynek elemei érdeke, hogy mielőbb választ találjon legalább a legégetőbb kohívásokra.

2015. május 29-től az ország új elnöke MUHAMMADU BUHARI. A 72 éves politikus egyszer már, évtizedekkel korábban, egy 1983-ban lezajlott vértelen katonai puccs nyomán mintegy 20 hónapig tábornokként irányította az országot. Buhari akkor komoly népszerűséget vívott ki magának, mivel határozottan fellépett a korrupcióval szemben, továbbá életvitelét a közvetlenség és a visszafogottság jellemezte. Mostani győzelmét azonban aligha köszönhet csupán a közel negyedszázaddal korábbi népszerűségének, sokkal inkább annak, hogy az előző elnök minden szándéka ellenére sem volt képes megbirkózni a nigériai társadalom és gazdaság belső problémáival. Az új kormányzat kénytelen egyidejűleg szembenézni az egyre sürgetőbb gazdasági reformok szükségességével és az ezt nem mindig támogató lakosság elégedetlenségével.

A gazdaságot érintő legfontosabb problémák és kihívások

Nagyon lényeges kihívások előtt áll a nigériai nemzetgazdaság. Ezek közül talán a három legfontosabb: a szénhidrogén-energiahordozó szektor túlsúlya, a mezőgazdaság elmaradottsága és a feldolgozóipar fejletlensége, illetve összességében a gazdasági szerkezetváltás késlekedése.

A nigériai gazdaság struktúrája két alapvető termékcsoporthoz elállításra szakosodott: a mezőgazdasági termékek, valamint a nyersolaj. Az utóbbi tizenöt évben az ország viszonylag impozáns gazdasági növekedést mutatott fel, aminek a legfontosabb és szinte egyetlen fő forrása a nyersolaj kitermelése és exportja volt. A kőolaj-kitermelő ágazat továbbra is

a gazdaság húzóerejét jelenti, ám a gazdasági növekedés üteme mára megtorpant, bár kilátásai továbbra is aránylag jók. Az 1. táblázat adatai szerint a GDP növekedés 2015-ben is valamivel 7% felett várható, 8,2%-os infláció, 2%-os költségvetési deficit, illetve a folyó fizetési mérleg 5,1%-os többlete mellett.

1. Táblázat – Table 1

Nigéria makrogazdasági mutatói
Macroeconomic indicators of Nigeria

	2011	2012	2013	2014	2015
GDP növekedés (%)	7,4	6,7	7,4	7,2	7,1
GDP-növekedés / fő (%)	4,9	3,9	3,6	4,4	4,7
GDP (PPP) mrd USD**	n. a.	938,3	988,9	1.058	n. a.
Infláció (CPI)	10,9	12,2	8,5	8,1	8,2
Költségvetés egyensúlya(GDP %)	-0,1	-1,4	-1,8	-1,2	-2,0
Folyó fizetési mérleg egyensúlya (GDP %)	3,2	2,8	4,4	5,8	5,1

Forrás: African Economic Outlook 2013. Nigériáról szóló melléklete 2. p., ill. African Economic Outlook 2014. évi országjelentése, 3. p (a 2014-2015. év adatai előrejelzések);

** CIA becslült adatai, 2014. évi USD értékre számítva

Az aránytalan, torz fejlődés következményeként erősödnek az urbanizációs folyamat negatív következményei és növekszik a társadalmi feszültség az ország városi és vidéki régiói között. A vidéki lakosság azon része, amely a farmgazdálkodásból nem tudott megélni, a nagyobb városokba vándorolt munkát, megélhetést keresve. Az ország régi fővárosának, Lagosnak a lakossága már ma is meghaladja a 10 millió főt, ahol a népesség-növekedésből eredő nagyvárosi problémák (pl. bűnözés, környezetszennyezés stb.) egyre erőteljesebben jelennek meg (ZSARNÓCZAI J. S. et al. 2011).

Lényeges momentum az is, hogy az utóbbi évek gazdasági növekedése alapvetően nem járt együtt újabb munkahelyek létrehozásával, sem a szegénység csökkenésével. Statisztikai adatok szerint a munkanélküliség 2010-ben 21% volt, míg ez 2012-re 24,3%-ra emelkedett. (A valóságban a tényleges munkanélküliség ennél jóval magasabb lehet, hiszen – főleg a vidéki lakosság körében – nem jellemző, hogy a „háztartásbeli” feleséget külön regisztrálnák). A kőolaj- és földgázkitermelés tehát alapvetően tőkeintenzív „zárvány” maradt a nigériai gazdaságon belül, amelynek a munkahely-teremtő képessége igen alacsony. Ezért az egyik legfontosabb gazdasági és szociálpolitikai kérdés a munkahelyteremtés, mindezekelött a fiatal generációk számára.

A feldolgozóipar kapacitása alacsony, és az utóbbi évtizedek során nemhogy nem bővült, hanem tovább zsugorodott: hozzájárulása a GDP-hez az 1985. évi 6%-ról 4%-ra csökkent 2011-re. Az országban árusított, illetve felhasznált késztermékek, fogyasztási cikkek döntő hányada külföldről származik. Kirívó példa, hogy bár az ország birtokolja a világ egyik legnagyobb kőolaj-készletét a Guineai-öbölben, az országban szűkös az olajfinomítói kapacitás, így gyakori az üzemanyaghiány, illetve volt rá példa, hogy motorbenzint és gázolajat is külföldről hoztak be.

A gazdasági növekedés eddigi fő hajtóerői nem igényeltek nagyobb mennyiségű élőmunkát, így nem is voltak képesek felszívni a munkaerőpiacon évente megjelenő 1,8 millió főnyi új munkaerőt. Külön ki kell térni a mezőgazdaság, illetve az élelmezés kérdésére, ahol talán leginkább tetten érhető a javakkal és lehetőségekkel való ésszerűtlen gazdál-

kodás. A Világbank adatai szerint az ország területének mintegy 76,9-79,1%-a művelésre alkalmas földterület (The World Bank Group, 2015), ami az ország teljes területét figyelembe véve mintegy 70-73 millió hektárt jelent. Az ország tehát hatalmas mezőgazdasági potenciállal rendelkezik, ám e termőterületnek kevesebb, mint felén folyik művelés és a termelés hatékonysága a modernizáció hiánya miatt alacsony (1. kép). Nigéria lakossága emiatt jelentős, mintegy évi 6,4 milliárd USD értékű élelmiszerimportra szorul. Ez a kettősség már szinte kezdettől fogva fennállt. NWUFOH, F. C. (1986) tanulmányában rámutatott arra, hogy a mezőgazdasági termékek importja 1962 és 1982 között ötszörösére növekedett. A függetlenség elnyerésének évében, 1960-ban a mezőgazdaság a GDP 63,3%-át adta, míg húsz év múlva, 1980-ban már ennek csak egyötödét (20,5%). Hozzá kell tenni, hogy az idézett tanulmány megjelenésének idején Nigéria lakossága és élelmiszerigénye a mainak alig a fele volt.

1. kép Cirokültetvény Zamfara államban
Photo 1 Sorghum plantation in Zamfara State
Forrás/Source: a szerző saját felvétele/own photo of the author (2008)

A nigériai mezőgazdaság alacsony hatékonyságának, illetve a mezőgazdasági termékek belföldi előállításában mutatkozó hiányoknak a legfontosabb okait már számos korábbi elemzés igyekezett feltárni. ORURO, K. I. (2014) hat tényezőt emelt ki: a korábbi katonai rendszerek nem fordítottak kellő figyelmet e kérdésre, irreális célkitűzések és a gyors meggazdagodás kísértése, infrastrukturális hiányosságok, a szakképzett munkaerő hiánya, a méretgazdaságosságból fakadó előnyök kihasználatlansága – kevés a nagygazdaság és az azok menedzsmentjében járatos vezető szakember, továbbá igen nehézkes a finanszírozási forrásokhoz (hitelekhez) való hozzájutás.

Összességében elmondhatjuk, hogy a jelenlegi társadalmi és gazdasági problémák egyik legfontosabb oka a nigériai nemzetgazdaság diverzifikációjának hiánya. A gazdasá-

gi növekedést nem követték lényeges szerkezeti változások, így a nemzetgazdaság alapos diverzifikálásra szorul, a mezőgazdasági szektor pedig jelentős modernizációt igényelne.

Társadalmi kihívások és problémák

Nigéria területe, földrajzi elhelyezkedése okán, éghajlati szempontból folyamatos átmenetet képez a Szahara és az egyenlítői trópusi övezet között. Bár az ország területébe a Szahara teljesen terméketlennek mondható sivatagos részei (ma még) nem nyúlnak be, Nigéria legészakibb szegélye része a Száhel-övezetnek, amely egyre inkább terjeszkedik déli irányba (2. kép). Ennek következtében nagyon jelentős különbségek vannak az ország egyes régiói között, amely úgy népsűrűségben, mint például a mezőgazdasági potenciálban is tetten érhető.

2. kép Életkép a félsivatagos Sokoto államban
Photo 2 Everyday life in the semi desert area of Sokoto State
Forrás/Source: a szerző saját felvétele/own photo of the author (2009)

Nem véletlen az, hogy az északon fekvő szövetségi tagállamok területe általában sokkal nagyobb, mint az ország déli részén lévőké (1. ábra). A nagyobb terület ugyanakkor nem feltétlenül jelent nagyobb népességet: az ország északkeleti végében fekvő Borno State több mint 70 ezer km², míg az egyik legdélibb államé (Rivers State) mindössze 11 ezer km², lakosság számuk azonban majdnem megegyezik (kb. 5-5 millió fő). A regionális egyenlőtlenségek nem csupán a népsűrűség terén, de etnikai és vallási szempontból is jelentősek. Nigéria több mint 200 nemzetiség (törzs) hazája, de mindezen túl az is nagyon lényeges tény, hogy a lakosság döntő része két fő vallási közösséghez tartozik (keresztény és muzulmán). Az ország északi felén jellemzően a többségében muzulmán vallású, hausza-fuláni népcsoport él, míg délen a lakosság nagyrészt keresztény. Ráadásul a déli

részen az etnikai-törzsi megoszlás jóval „tarkább”, az ország délnyugati államaiban nagyrészt a yoruba, míg délkeleti államaiban az igbo (ibó) és számos további nemzetség lakik.

I. ábra A Nigériai Szövetségi Köztársaság közigazgatási térképe
Figure 1 Political map of the Federal Republic of Nigeria
Forrás/Source: http://www.geographic.org/maps/nigeria_maps.html

Az éghajlati változások, a szárazság sújtotta területek déli irányú „terjeszkedése”, valamint a vízkészletek szűkösebbé válása az ország északi területein számottevő belső migrációt idézett elő. Az egyre szárazabbá váló északi országrész lakossága – közülük is elsősorban a mezőgazdasági termelésből élők – fokozatosan déli irányba kezdtek vándorolni, ahol kedvezőbb termelési körülményeket reméltek. Az afrikai emberek az évezredek alatt megtanulták, hogy elvándorlással védekezzenek az aszály, a sivatagosodás, pusztító árvizek, járványok ellen (BÜR G. – TARRÓSY I. 2011.), ez a jelenség Nigériában viszonylag újnak számít. Ehhez azt is hozzá kell tenni, hogy ez a belső vándorlás sok esetben békétlenséghez, illetve a vallási közösségek közti konfliktusokhoz vezetett. Ilyen térséggé vált az utóbbi években többek között az ország középső részén lévő Plateau szövetségi állam, amely a fennsík-jellege és az aránylag kiegyensúlyozott csapadékelátása következtében az ország legkedvezőbb mezőgazdasági területe. A régió korábban keresztény többségű településeibe fokozatosan egyre több, az északabbra fekvő szövetségi tagállamokból származó muzulmán települt és a fokozatosan megváltozó vallási és etnikai viszonyok az utóbbi években gyakran vezettek véres, fegyveres konfliktusokhoz. Bár a feszültségek oka a felszínen vallási intoleranciaként jelenik meg, amelyet szélsőséges csoportok (Boko Haram) akciói még intenzívebbé és súlyosabbá tesznek, ám látni kell, hogy a probléma igazi oka elsősorban a természeti erőforrások (termőföld, vízkészletek) birtoklásának kérdése. Ettől függetlenül tény, hogy a vallási közösségek korábban aránylag békés együttélése törekényebbé vált, sok helyen számottevően romlott.

Sajnálatos módon azt sem lehet elmondani, hogy csupán vallási alapon alakultak ki belső társadalmi ellentétek. Nigéria egyik történelmi öröksége – és ebben sorsa nagyon

hasonló a legtöbb fejlődő országhoz –, hogy az ország határait nem etnikai vagy vallási alapon húzták meg, hanem egyszerűen megörökölte a korábbi brit gyarmat területét a maga etnika és vallási sokszínűségével. Nigéria bő fél évszázadnyi történelmének nagyobbik részében hausa muzulmánok kezében volt a tényleges hatalom. Az ország államfői közül igen kevés volt, aki nem ebből a körből került az ország élére. A muzulmán lakosság lényegében mindmáig ezt a dominanciát tekinti természetesnek. Nem így van ezzel viszont az ország déli-délkeleti részén élő igbo népcsoport. 1966 elején az igbók katonai puccsal próbálták meg magukhoz ragadni a hatalmat, majd az északi muzulmánok ellenpuccsát követően kikiáltották függetlenségüket és az ország kőolajban gazdag délkeleti részén 1967-ben megalapították a rövid életű és tragikus véget érő Biafrai Köztársaságot, amelynek a függetlenségét csak kevés állam ismerte el. A nigériai hadsereg által elkövetett mészárlások és a fellépő élelmiszerhiány miatt becslések szerint legalább egy, de inkább két-három millió fő veszthette életét, továbbá mintegy további 3 millió igbo menekült el a térségből (RÓZSA M. 2012). Az igbo nemzetség azóta többé-kevésbé visszaintegrálódott a nigériai társadalomba, de tagjai a mai napig hátrányt szenvednek bizonyos területeken. Aligha képzelhető el például, hogy Nigériának belátható időn belül igbo elnöke legyen, de más szövetségi szintű állami vezetői, vagy kormányzati pozícióban is csak nagyon ritka kivételnek számít egy-egy igbo politikus. Az igbo népesség elsősorban a számára is nyitott üzleti szférában igyekezett elhelyezkedni, illetve az ország intellektuális elitjének a nagy részét alkotja. Az igbo nemzetség tagjai közül sokan nosztalgiával emlékeznek az egykori Biafrára, de ma már alig akad bárki, aki reálisnak tartaná a nemzetség akármilyen határok közötti újbóli függetlenségét. Létezik ugyan egy szervezet, a MASSOB (Movement for the Actualisation of the Sovereign State of Biafra) amely továbbra is küzd az állam újraélesztéséért, ám ez ma már többnyire csak tüntetések, felvonulások formájában nyilvánul meg, erőszakos, terrorizmus felé hajló akciói szerencsére eddig még nem voltak.

Közbiztonság és kapcsolat a szomszédos államokkal

Nigéria belső biztonságát, illetve nemzetközi megítélését is számottevően befolyásolja az ország egyes területein jelen lévő, erőszakos cselekményeiket időről-időre elkövető szélsőséges szervezetek. Ezek közül kettő érdemel említést: a Niger-delta vidékének lázadó csoportjai, valamint a Boko Haram. Bár mindkét szervezet az országnak egy-egy viszonylag jól körülhatárolható, nagyobb részén aktív, a konfliktusok konkrét helyszínei alapján a regionális feszültségek térben és időben változnak. A Niger-delta vidékének lázadó csoportjai az ország egyik leginkább neuralgikus régiója a Niger folyó torkolatvidéke, Delta, Bayelsa és Rivers szövetségi tagállamokban vannak jelen (2. ábra). Ez az a terület, amelyen a nemzeti jövedelem döntő hányadát biztosító kőolaj-kitermelés folyik túlnyomórészt nemzetközi nagyvállalatok által, jelentős számú külföldi szakemberrel. Az országgrészt a politikai instabilitás, a korrupció, a környezetszennyezés és a militáns csoportok akciói jellemzik. A társadalmi forrongás okai közül a korrupció és a központi állami bevételek aránytalan elosztása emelhetők ki. Az olajjövedelmek országon belüli igazságosabbnak mondott elosztásáért (azaz a jövedelmek nagyobb hányadának helyben maradásáért) évtizedek óta folytatnak küzdelmet a bennszülött lakosság békés és illegális fegyveres szervezetei. A terrorakciók az olajvezetékek megcsapolásán vagy felrobbantásán túl a külföldi alkalmazottak túszul ejtésére is kiterjednek, amelyek két jelentősebb lázadó csoporthoz köthetők: a Niger-delta Felszabadítási Mozgalomhoz (MEND), illetve az Egyesült Niger-deltai Ijaw Közösségek Mozgalmához (FNDIC). Az előző elnök maga is az egyik déli olajtermelő államból, Bayelsából származik, így a régióban élvezett komoly tekintélyének köszönhetően személyesen is igyekezett jelentős erőfeszítéseket tenni a Delta-

vidék békéjéért. Ennek is köszönhető, hogy az utóbbi néhány évben e szervezetek erőszakos tevékenysége visszaesett, bár kérdéses, hogy mikor lángol fel újult erővel a küzdelem, ha a jövedelemelosztásban, illetve ebből következően az helyi életkörülményekben nem történik érdemi változás.

2. ábra Konfliktusövezetek Nigériában 2014

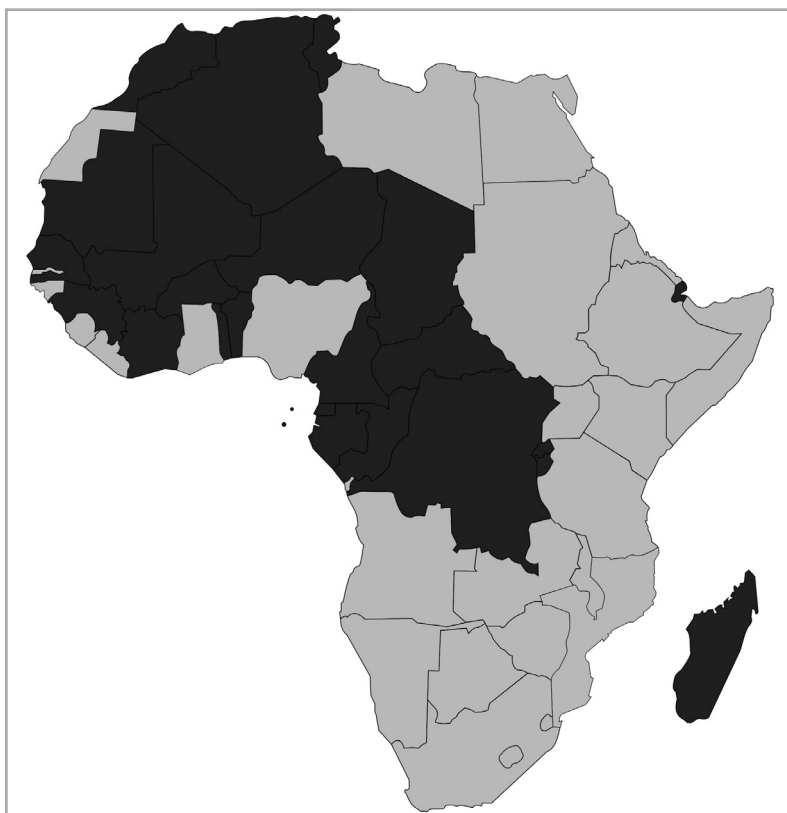
Figure 2 Conflict zones in Nigeria 2014

Forrás/Source: COI Report 2014

A Boko Haram a legismertebb nyugat-afrikai terrorszervezet, amelyet előszeretettel neveznek „Nigériai Talibánnak” is és amely már évekkel ezelőtt az ország teljes iszlamizálását és a saría, az iszlám törvénykezés általános bevezetését tűzte zászlajára. Bár a Boko Haramot 2002-ben alapították, de csak 2009-től kezdett látványosan radikalizálódni. Ekkor már, kiterjedt fegyveres akcióinak következtében, több száz fő vesztette életét az ország északi és északkeleti szövetségi tagállamaiban. A Boko Haram vállalta a felelősséget az utóbbi időben Nigériában elkövetett legtöbb terrorcselekményért, például az abujai ENSZ-központ elleni, 21 áldozatot követelő 2011. augusztusi támadásért, amelyet számos további – részben kifejezetten az északi részen élő keresztény lakosok ellen – irányuló támadások követtek. Nevéhez fűződik továbbá a 2014 tavaszán elrabolt több száz diáklány ügye is, akik egy részének hollétéről máig sincs információ. A szervezet nemzetközi összefüggésben is egyre komolyabb kihívást jelent: mind az AQIM-mal (al-Qaeda in the Islamic Maghreb), mind pedig a szomáliai al-Shababbal, sőt az elmúlt évek során az Iszlám Állammal (IS) is szorosabbra fűzte kapcsolatát, ezért a szakértők egy pánafrikai terrorszervezet kialakulásának veszélyére hívják fel a figyelmet. A Boko Haram ma már ráadásul nem csak Nigéria területén aktív, hanem a környező országokban is, amelyekben szintén jelentős a muzulmán hausza-fuláni népesség. Ez a folyamat olyan mértéket öltött, hogy az Egyesült Államok 2015 októberében felderítő drónokat és mintegy 300 főnyi katonai személyzetet vezényelt Kamerunba a Boko Haram nigériai iszlamista terrorszervezet elleni harc fokozása érdekében.

A helyzetkép teljességéhez hozzátartozik Nigéria közvetlen nemzetközi környezetének, elsősorban a szomszédaival való viszonyának a bemutatása. Ebből a szempontból ismét

érdemes felidézni, hogy az ország és szomszédai a korábbi gyarmati területek határai mentén alakultak meg, és ezek a határok ritkán estek egybe az etnikai és vallási közösségek földrajzi kiterjedésével. A többségében az 1960-as évtized elején függetlenné vált nyugat- és közép-afrikai országokat e tekintetben a heterogeneitás jellemzi. Nem túlzás talán azt mondani tehát, hogy Nigéria a nemzetné válás történelmi folyamatában még mindig túl fiatal állam és szomszédai is hasonló helyzetben vannak. Ami viszont markáns eltérést jelent, az a közvetítő nyelv. Nigériában a brit gyarmati múlt örökségeként az angol nyelv (a köznapi használatban annak egy egyszerű, helyi változata, az ún. pidgin English) a nigériai közös, de facto hivatalos munkanyelv, míg valamennyi szomszédja (Benin, Niger, Csád teljesen, Kamerunnak a legnagyobb része) frankofon. Ha egy korábbi, még a gyarmati idők állapotát ábrázoló térképet veszünk szemügyre, jól látható, hogy Nigéria, a maga közel egymillió négyzetkilométerével még mindig csak egy „sziget” az egykori Francia Nyugat-, illetve Közép-Afrika területén (3. ábra).

3. ábra Egykori francia gyarmatok Afrikában (sötét színnel)
Figure 3 Former French colonies in Africa (indicated with dark colour)
Forrás/Source: EZEANYA, C. 2012

Nigéria – Kamerun kivételével – kiegyensúlyozott kapcsolatokat ápol szomszédaival. A népességi, illetve gazdasági potenciál tekintetében nála nagyságrendekkel kisebb környező országok függenek a nigériai gazdaságtól, a Nigériából származó nyersanyagoktól, alapanyagoktól és energiahordozóktól. A nigériai kikötők túlszűfolttsága miatt Nigéria

számára a szomszédos Benin azért fontos, mert sok importőr a lagosi kikötő túlterheltsége miatt kénytelen áruját Beninen keresztül Nigériába szállítani.

Az országnak a Kamerunnal való kiélezett viszonyát a kezdetektől fogva területi viták terhelik. Az egykori Brit-Kamerun gyámsági terület északi része 1961-ben Nigériához csatlakozott (a mai Adamawa és Taraba államok), míg déli része a volt Francia Kamerunhoz, létrehozva a mai Kameruni Köztársaságot. Értelemszerűen a volt brit terület „megfelelése” egyik félnek sem volt igazán a kedvére. Később egy ennél jóval kisebb, de stratégiai fontosságú terület, a két ország határán lévő Bakassi-félsziget hovatartozása képezte sokáig a vita tárgyát. A két ország között rendszeres, fegyveres határvillongások folytak, sőt kis híján komolyabb háborús konfliktusba keveredtek egymással a terület birtoklásáért. A vita ugyan időközben lezárult és a Hágai Nemzetközi Bíróság 2002-ben Kamerunnak ítélte a vitatott területet, amelyet Nigéria azóta fokozatosan, több részletben át is engedett szomszédjának, ám az már nem mondható el, hogy ettől javult volna a két ország viszonya. Bakassi néhány százezer főnyire becsült helyi lakosságának nagy része bizalmatlansággal és ellenségesen viszonyul új „hazájához”, gyakorlatilag gyarmatosítóknak tekintve a kameruniakat (GACETILLERO, 2007). A probléma részleges megoldására Nigéria a Bakassifélszigettel szomszédos Cross River államban Új Bakassi Zóna néven külön övezetet hozott létre, hogy segítse azok letelepedését, akik semmiképpen sem kívánnak kameruni területen élni. Ezzel a lehetőséggel azonban kevesen éltek, mivel a zónában szinte semmilyen infrastruktúra nem létezik.

Nigéria megpróbál aktív szerepet játszani a nyugat-afrikai térségben, elsősorban a Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége, az ECOWAS keretében. A válsággócok felszámolása, a béketeremtés és -fenntartás terén az utóbbi években számos helyszínen hajtott végre eredményes missziót. Ugyanakkor az ECOWAS, a létrehozásának tulajdonképpeni célja, a gazdasági közösség, illetve együttműködés előmozdítása területén nem tudott sok eredményt felmutatni.

Megoldási kísérletek, lehetőségek

Nigéria új vezetése tehát számos problémát örökölt elődeitől, amelyekre rövid időn belül választ kell találnia. Ezek közül legfontosabb a kőolaj-kitermelés és export által vezérelt nemzetgazdaság már korábban megkezdett diverzifikálásának folytatása, a költségvetés számára egyre nagyobb terhet jelentő élelmiszerimport leépítése, ezzel párhuzamosan a hazai élelmiszertermelés jelentős növelése, a lakosság keresztény és muzulmán közösségeinek békés egymás mellett élésének biztosítása, de ide sorolható a Boko Haram és más vallási-politikai alapon működő szélsőséges szervezetek elleni eredményes fellépés is.

A földrajzi-természeti problémák közül mindenekelőtt a mainál intenzívebb és ésszerűbb vízgazdálkodásra lenne szükség elsősorban a szárazabb, északi országrészben, ide értve az öntözéses mezőgazdasági termelés, illetve a vízienergia-hasznosításban rejlő tartalékok kihasználását. Itt nem feltétlenül csak új létesítmények kivitelezéséről lehet szó, hanem a meglévők jobb kihasználásáról is: az országban már korábban is számos helyen valósultak meg vízgazdálkodási projektek (pl. a Kano állambeli Tiga-folyón az 1970-es években magyar műszaki segítséggel felépített gát), valamint modern öntözőberendezéseket is telepítettek, ám ezek ma gyakran kihasználatlanok. (A szerzőnek erről többször személyesen is volt alkalma meggyőződni Kaduna és Zamfara államban – 3. kép)

Bár a száraz évszak során vannak olyan folyók, amelyek teljesen kiszáradnak (4. kép), de ez korántsem mindegyik esetében jellemző és annak sem kellene törvényszerűnek lennie, hogy különösen a száraz időszak idején a villamosenergia-szolgáltatás országszerte

3. kép Használaton kívüli modern öntözőberendezés Zamfara államban
Photo 3 Unused modern irrigation equipment in Tamfara State
Forrás/Source: a szerző saját felvétele/own photo of the author (2009)

4. kép A száraz évszakban ideiglenesen kiszáradt folyómeder Sokoto államban
Photo 4 Temporarily dry river-bed in Sokoto State during the dry season
Forrás/Source: a szerző saját felvétele/own photo of the author (2009)

akadozzon. Ma azonban ez a jellemző helyzet, így nemcsak az intézmények, de a lakossági háztartások jelentős része is benzines áramfejlesztőt használ. A száraz és a nedves évszak okozta vízhozambeli különbséget jól láthatjuk az ország középső részén, a fővárostól mintegy 70 km-re északra lévő Gurara vízesés esetében (5. kép).

5. kép A Gurara vízesés a nedves és a száraz évszak idején Niger állam
Photo 5 Gurara Falls (Niger State) during the wet and dry seasons
Forrás/Source: a szerző saját felvétele/own photo of the author (2009)

A társadalmi feszültségek csökkentése szintén rendkívül fontos feladat. A már említett muzulmán–keresztény ellentét hosszú éveken keresztül nem volt éles, a két közösség viszonylag békésen élt egymás mellett. A lakosság életkörülményeinek javulása, új munkahelyek teremtése gátat vethet annak, hogy a mintegy 80-90 milliós, alapvetően békés helyi muzulmán lakosság nagyobb hányada radikalizálódjék, hiszen a szélsőséges ideológiák mindig a leghátrányosabb helyzetű régiókban és a legszegényebb társadalmi körökben terjednek leginkább. Lényegében ugyanez vonatkozik a Niger-Delta régió lakosságára is. Bár Nigéria társadalmi helyzete feszült, az ország nagy részére kiterjedő általános polgárháború közvetlen veszélye jelen pillanatban nem áll fenn, ám hosszabb távon elvben nem zárható ki az események ilyen alakulása sem. Az azonban nem valószínű, hogy az ország belátható időn belül vallási vagy etnikai törésvonalak mentén több részre szakadjon.

A nagyarányú szegénységen, a társadalmi egyenlőtlenségeken túl az is aggasztó, hogy a lakosság nagy része alig részesedik a gazdasági növekedés eredményeiből. Bár az élelmiszerhez való hozzájutás feltételei javultak az utóbbi 20 év során, így az alultápláltság a lakosság körében csökkent. Itt mindenképpen arra lenne szükség, hogy az ország főként kőolaj eladásából származó exportbevételeit a kormány ésszerűbben és abban az értelemben igazságosabban használja fel, hogy fokozottan vegye figyelembe a régióként adott esetben egymástól jelentősen különböző helyi fejlesztési prioritásokat. A kormányzat már évekkel ezelőtt létrehozott egy ún. Szuverén Jóléti Alapot az olajból származó jöve-

delem egy részének közcélú felhasználására és azt is felismerte, hogy ennek az alpnak a szabályozása és fokozottabb védelme szükséges, ám ez utóbbi igen lassan megy végbe.

A gazdasági szerkezetváltásnak új munkahelyek teremtésével kell párosulnia, és maga után kell vonnia a feldolgozóipar fejlesztését. A gazdasági diverzifikáció megvalósításával összefüggésben azonban kellő körültekintés és a helyi viszonyok alapos ismerete szükséges. TARRÓSY, I. (2009) például a modernista elmélet kritikájaként hangsúlyozza, hogy a modernizációs elvárások nem vettek kellőképpen tudomást arról az afrikai adottságról, amely az újonnan létrejött nemzetek fejlődésében kritikus kérdés: lehet-e és milyen mértékben a döntően mezőgazdasági termelésre berendezkedett térségekben iparosítást megvalósítani, mivel az iparosítás fokozását javasoló modellek nem lehettek relevánsak Afrika számára. Ennek az elvi megállapításnak ellentmondani látszik viszont, hogy Nigéria egyes ipari ágazatai, elsősorban az építőipar és a feldolgozóipar a legutóbbi években erősödő teljesítményt mutatnak (KPMG 2014.). Az viszont csak hosszabb időtávon dönthető el, hogy tartós vagy pusztán átmeneti jelenségről van szó.

További intézkedésként a földrajzi-éghajlati különbségek alapján az ország területét termelési övezetekre osztották, amelyekben egy-egy szemes-tömegtermény előállítását jelölték meg prioritásként. Az African Economic Outlook elemzése szerint ez az ún. értéklánc modell kialakításának, illetve a feldolgozóiparral való szorosabb kapcsolódás lehetőségét is megteremti (African Economic Outlook 2013). A mezőgazdasági reformok további, szükséges velejárója az élelmiszerek importjának korlátozása, amely révén a belföldi termelés növelését kívánják ösztönözni. Mindez kiegészül olyan intézkedésekkel, mint például a műtrágya-elosztás rendszerének reformja, a mezőgazdasági gépekre és berendezésekre vonatkozó importvámok eltörlése, valamint a gazdálkodók hitelfelvételi lehetőségeinek elősegítése. További, részben nemzetközi segítséggel megvalósuló agrárfejlesztési projektek országszerte szükségesek lesznek. Ezek sikere révén megvalósulhat a vidéken élő lakosság helyben megtartása, a már említett urbanizációs folyamat káros hatásainak mérséklése, a belső, illetve a külföldre történő migráció csökkentése.

Fontos feladat a korrupció elleni küzdelem, ám teljes visszaszorítása rövid távon aligha reális célkitűzés. A már korábban megkezdett megtisztulási folyamat végigvitele azonban a korábbiaknál is nagyobb következetességet és nem utolsósorban bátorságot igényel. Ebben a tekintetben Buhari elnök már korábban is „bizonyított”, így remélhető, hogy hivatali ideje során az ország ezen a téren is képes lesz fejlődni. A Vision 2020 nemzeti fejlesztési terv szerint Nigéria 2020-ig kívánja elérni azt, hogy nemzetgazdasága GDP alapján a világ 20 legerősebbike közé tartozzon. A mezőgazdasági és energiatermelő ágazatokban ma már széleskörű reformok vannak folyamatban, bár azok hatékonysága további javítást igényel.

Nigéria európai szemmel

Nigéria óriási, elsősorban gazdasági lehetőségeket jelenthet Európa számára a jövőben, és korántsem csupán a már jelen lévő, vagy ott megtelepedni szándékozó európai olajipari cégeket értem ez alatt. A világ gazdasági nagyhatalmai között ma az ipari forradalmak korához hasonló intenzitású versenyfutás folyik – természetesen más eszközökkel –, de ugyanúgy Afrika természeti erőforrásaiért. Ebben a versenyfutásban Európa nem az egyetlen versenyző, bár viszonylagos földrajzi közelsége, illetve az európai vállalatok gyakran több évtizedes jelenléte, tapasztalatai előnyt jelenthetnek. A ma még mindig visszamaradott feldolgozóipar fejlesztése, a mezőgazdasági, vízgazdálkodási, energetikai, infrastrukturális projektek mind-mind potenciális lehetőséget jelentenek európai, azon belül akár magyarországi vállalatok számára is. A szocializmus évtizedeiben állami

finanszírozással számos magyar projekt valósult meg Nigériában. Ma azonban a helyzet kétségtelenül más, hiszen vagy tisztán üzleti alapon, vagy a bel- és külföldi kormányzati-állami fejlesztési forrásokért komoly nemzetközi versenyhelyzetben kell megmérettetnie magát az érdekelt vállalatoknak. Figyelemmel kell lenni arra is, hogy az afrikai országokban a korábbi gyarmattartó országok vállalatai általában helyzeti előnyben vannak másokkal szemben. Ennek ellenére vannak területek, amelyeken kifejezetten érdemes magyar vállalatoknak Nigériában megjeleníteniük, ilyen terület lehet például a mezőgazdasági terménytárolás, a malomipar, az energetikai infrastruktúrák, a vízgazdálkodás. Nigériában még sokan emlékeznek a rendszerváltozás előtti magyar projektekre, hasonlóakra igény is lenne, ám Afrika közel húsz éven át a magyar külgazdasági stratégiában mostohagyereknek számított. Ezen kívánt – kissé megkésve, de határozott szándékkal – változtatni a kormány az ún. Déli Nyitás politikájának meghirdetésével, amely a Nigériával történő kapcsolatfejlesztésben is áttörést hozhat.

Nigéria közel 200 millió főnyi lakosságával komoly felvevőpiacot jelenthet az európai termékek számára, ugyanakkor Nigéria, olajexportja mellett, a tervezett, Nigeren és Algérián keresztül futó transz-szaharai gázvezeték révén távlatilag Európa egyik jelentős földgáz-beszállítója is lehet. Nagyon fontos és perspektivikus terület az oktatási együttműködés, már ma is ezrével tanulnak nigériai diákok európai felsőoktatási intézményekben. E diákok közül sokan viszonylag tehető családból jönnek, így csak Magyarországon több száz önköltséges diák folytat orvosi-, mérnöki vagy éppen gazdasági tanulmányokat. Ennek hosszú távú hatásait is érdemes figyelembe venni, hiszen a diák nem csupán tandíját fizet és költ a megélhetésére, hanem szakmai és emberi kapcsolatokat is köt tanulmányai során, így a jövő generáció nemzetközi kapcsolatrendszerére, üzleti lehetőségeire is pozitív hatással lehet.

Ami nagyon fontos a jövőre nézve, az a nigériai emberek mentalitásának alaposabb ismerete. Az európai vállalkozók, üzletemberek Nigériában és Afrika nagy részén a megszokottól teljesen eltérő szokásokkal, kommunikációs módokkal és üzleti kultúrával találkoznak. Ezek nem kellő ismerete jobb esetben megalapozatlan illúziókhöz, rosszabb esetben komoly veszteségekhez is vezethetnek. Valójában nem is igazán tekintik korrupciós jelenségnek azt, hogy a valós piaci viszonyokat gyakran egyszerűen felülírják a jórészt személyi kapcsolatokon alapuló mechanizmusok, valamint az, hogy a nigériai kis-és középvállalatok egy része egyszerűen a legelemibb üzleti etikai szabályokat sem tartja be (GYURA, G. 2007). Itt most a klasszikusnak mondható üzletekről van szó, nem a sokak által ismert „nigériai internetes csalás” különféle típusairól (amely a nigériai jogrend szerint is egyértelműen bűncselekmény, s a nigériai büntető törvénykönyv 419 sz. paragrafusa alapján a köznapi nyelvben csak „419-es csalás”-ként emlegetik).

Ha már illegális tevékenységről is szó esett, nem kerülhető meg, hogy azokról a kockázatokról, illetve negatív jelenségekről is beszéljünk, amelyek Nigéria kapcsán Európa szempontjából számításba jöhetnek. Nigéria vezetése – bár általában elfogadja a nemzetközi fejlesztési segélyeket – nem törekszik arra, hogy Európával ilyen téren kiemelt kapcsolata legyen. Ennek egyik oka egyfajta történelmi beidegződés: a múltban elszenvedett sérelmek miatt előszeretettel vonnak párhuzamot Afrika egykori európai gyarmatosítói, illetve a mai európai országok között, sokszor tekintet nélkül arra, hogy a mai 28 tagú EU-ból csupán hét-nyolc állam rendelkezett korábban afrikai gyarmatokkal. Ebből kiindulva paradox helyzetnek tűnik, de valójában mégsem az, hogy Nigéria Európában a legszorosabban a korábbi gyarmattartójához, az Egyesült Királysághoz kötődik. A másik ok az, hogy Nigéria nem kedveli, sőt belügyeibe való beavatkozásnak tekinti a politikai feltételekhez kötött fejlesztési forrásokat. Ez az egyik fő oka annak, amiért a kínai vállalkozások, illetve fejlesztési projektek sikeresek: a kínaiak a fejlesztéseikért cserében nem

támasztanak emberjogi, a demokratikus fejlődés előmozdításával kapcsolatos előfeltételeket. A presztízs szempontok mellett ez is oka annak, hogy Nigéria – szemben több más nyugat-afrikai állammal – a mai napig nem írta alá a kölcsönös kereskedelmi kezdevményeket biztosító Európai Partnerségi Megállapodást (EPA).

Európai szemmel az is nehezen érthető, hogy a külföldi turizmus miért jár gyerekképpen Nigériában. Ez nem magyarázható csupán azzal, hogy az országnak kőolajexportja miatt ne lenne olyan égetően szüksége az idegenforgalomból származó bevételekre, mint például Kenyának vagy Tanzániának. Azzal sem magyarázható, hogy Nigériában ne lennének vonzó, vagy minimális fejlesztéssel azzá tehető idegenforgalmi célpontok, természeti, vagy történelmi látványosságok, hiszen mindkettőre bőséggel akad példa. Itt szintén arról van szó, hogy Nigéria sérelmezi, hogy állampolgárainak nagy része nem, vagy csak igen nehezen kap beutazó vízumot európai, vagy más tengerentúli országokba. A hatóságok egyfajta „vizonosságot” próbálnak alkalmazni, figyelmen kívül hagyva, hogy míg a nigériaiak, ha tehetnék, tömegesen vándorolnának ki hazájukból (éppen ezért nem kapnak sokan közülük vízumot), ezzel szemben Európából aligha vándorolnának be túl sokan Nigériába. Míg Kenya, Tanzánia, és több más afrikai ország esetében megérkezéskor, a repülőtéren kiadják a vízumot, Nigériába csak külképviseleten keresztül, egy meglehetősen bürokratikus procedura árán kiadott vízummal utazhat be a többnyire üzleti vagy látogatási céllal utazó külföldi. Mindez belátható időn belül aligha fog megváltozni. Európa a 2015. évi migrációs válság miatt a jövőben várhatóan még körültekintőbb lesz a tekintetben, hogy befogadjon-e tömegesen újabb migránsokat. Nigéria egymaga – lakossága többségének jelenlegi szociális helyzete alapján – évente akár több millió migránst lenne képes „mozgósítani”. Európának Nigéria (és más afrikai országok) felé egyértelmű jelzést kell adnia: Európa nem támogatja, hogy milliós nagyságrendben további migránsok költözzenek át főként Európa általuk leginkább vonzóknak tekintett országaiba, hiszen éppen a mostani migrációs krízis által vált egyértelművé, hogy az európai országok rövidtávon nem képesek ilyen mennyiségű bevándorló integrálására. Mindezen túl, Afrikának sem lehet érdeke, hogy lakossága és potenciális munkaerő-tartaléka értékes és jelentős hányadát elveszítse. Az afrikai embereknek Afrikában, a saját hazájukon belül kell az emberhez méltó és gazdaságilag is méltányos színvonalú életfeltételeket megteremteni. Ez utóbbiban kell Európának – lehetőségeihez mérten – segítenie a migrációs szempontból leginkább érintett afrikai államokat, köztük Nigériát.

Összefoglalás

Tanulmányomban – Nigéria földrajzi, társadalmi és gazdasági bemutatása mellett – megkíséreltem bemutatni azon okokat és összefüggéseket, amelyek miatt Nigéria társadalmában komoly feszültségek alakultak ki és nemzetgazdaságának szerkezetében jelentős torzulások keletkeztek.

A több mint kétszáz etnikai és két nagyobb vallási közösség „kényszerházassága” Nigéria szövetségi államban gyarmati örökség, ám nem feltétlenül törvényszerű, hogy ez a kényszerű együttélés rossz legyen. Nigéria természeti erőforrásokkal gazdagon megáldott ország, amelynek jelenlegi olajbevételei ráadásul elegendő fedezetet biztosítanak ahhoz, hogy nemzetgazdasága modernizálódjon és diverzifikálódjon. Gazdasági téren tehát az exportbevételek ésszerű felhasználása kulcsfontosságú tényező, hasonlóképpen a mezőgazdaság és a feldolgozóipar fejlesztése. Utóbbiak munkahelyteremtő hatása nagyon fontos a negatív társadalmi jelenségek (pl. munkanélküliség, szegénység, a faluról városokba történő belső migráció) visszaszorítása szempontjából.

Egy másik lényeges szempont, ami miatt az új kormányzatnak a munkahelyteremtést (különösen vidéken) prioritásként kell kezelnie az az, hogy a foglalkoztatási és ezzel párhuzamosan a jövedelmi helyzet javulása csökkenteni fogja a társadalmi feszültségeket, és a radikális politikai és vallási ideológiák és szervezetek vonzereje is csökkenhet első-sorban az irántuk fogékony fiatal generáció körében. Összességében elmondható, hogy a gazdasági szerkezetátalakítást célzó reformok nem pusztán a nigériai társadalom fejlődését, gyarapodását szolgálhatják, hanem az egész nyugat-afrikai térség békéjét és biztonságát is elősegíthetik.

NESZMÉLYI GYÖRGY IVÁN

Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest

Neszmelyi.Gyorgy@uni-bge.hu

IRODALOM

- ADESINA: A. 2012: Agricultural Transformation Agenda: Repositioning agriculture to drive Nigeria's economy – Abuja, November 2012 http://www.emrc.be/documents/document/20121205120841-agri2012-special_session-tony_bello-min_agric_nigeria.pdf -
- African Economic Outlook – Nigeria 2013
<http://www.africaneconomicoutlook.org/fileadmin/uploads/aeo/2013/PDF/Nigeria%20-%20African%20Economic%20Outlook.pdf> <http://www.africaneconomicoutlook.org/en/countries/west-africa/nigeria/>
- African Economic Outlook – Nigeria 2014
http://www.africaneconomicoutlook.org/fileadmin/uploads/aeo/2014/PDF/CN_Long_EN/Nigeria_EN.pdf
- BÚR G. – TARRÓSY I. 2011: Az afrikai vándorlás hátteréről és jellemzőiről. – In. TARRÓSY I., KESERŰ D., GLIED V. (Ed.): Új népvándorlás. Migráció a 21. században Afrika és Európa között. IDRResearch Kft. & Publikon Publishing House, 2011; pp. 99–114; http://itvagyunk.eu/application/essay/127_1.pdf
- Central Intelligence Agency, Library – CIA World Factbook
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ni.html>
- EZEANYA, C. 2012: The Collapse of the Euro – Te Fall of the CFA. Chika for Africa Blog, 2012. június 30.
<http://chikaforafrica.com/2012/06/30/the-collapse-of-the-euro-the-fall-of-the-cfa/>
- FAO Statistical Yearbook 2012 FAO, Rome, Italy ISBN 978-92-5-107084-0
<http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/i2490e.pdf>
- FAO Statistical Yearbook 2014 Africa Food And Agriculture. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Regional Office for Africa, Accra, 2014; 187 p. <http://www.fao.org/3/a-i3620e.pdf>
- GABRIEL A. – ALMOND, G. – BINGHAM, POWELL JR., KAARE, STRØM, RUSSELL J., DALTON 2006: Összehasonlító politológia. 18. fejezet – Politika Nigériában, Osiris Kiadó, 2006.
http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_osszehasonlito_politologia/ch03s11.html
- GACETILLERRO 2007: A gyarmatosítók tévedései még most is kísértének. Mindennapi Afrika Blog, 2007. november 18. http://mindennapiafrika.blog.hu/2007/11/18/a_gyarmatositok_tevedesei_meg_most_is_ki
- GYURA G. (2007): Megelőzhetjük Kínát Afrikában. Origo (online) Vállalkozói Negyed. 2007. július 11.
http://www.vallalkozoinegyed.hu/20070706/megelozhetjuk_kinat_afrikaban
- KIMENGI, J. N. – LAMBI, C. M. 2015: Reflections on the natural-resource development paradox in the Bakassi Area (Ndian Division) of Cameroon Journal of African Studies and Development Vol. 7(9), pp. 239–249, September, 2015
<http://www.academicjournals.org/journal/JASD/article-full-text-pdf/57474C155001>
- KPMG 2014: Nigerian snapshot 2014 Quarter 1. http://www.kpmg.com/Africa/en/KPMG-in-Africa/Documents/2014%20Q1%20snapshots/KPMG_Nigeria%202014Q1.pdf
- NESZMÉLYI GY. 2012: Nigéria perspektívái: kibontakozás avagy káosz és terrorizmus? Nemzet és Biztonság Vol. V. No. 2. HU ISSN 1789-5286 Budapest, March, 2012; 64–71 pp.
<http://www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=587>
- Nigeria – Country of Origin Information (COI) Report COI Service 2013. június 14 June 2013 (újra kiadva: 2014. február 3.)

- https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/310451/Nigeria_COI_report_2013.pdf
- Nigéria közigazgatási térképe. http://www.geographic.org/maps/nigeria_maps.html
- Nigeria Rice Production Increases and Import Duty Raised; USDA FAS (Foreign Agricultural Service); FASOnline, March 15, 2002. http://www.fas.usda.gov/pecad2/highlights/2002/03/nigeria/nigeria_rice.htm
- NWUFOH, F. C. 1986: A mezőgazdaság fejlesztése Nigériában. Magyar Mezőgazdaság, 42. évf. 31. sz. 1987. aug. 5. p. 20.
- ORURUO K. I. 2014: Agriculture in Nigeria; http://logbaby.com/news/agriculture-in-nigeria--by-king-i--oruro_15856.html
- RÓZSA M. 2012: Biafra, az elfeledett köztársaság. 2012. május. <http://hatareset.blogspot.hu/2012/05/biafra-az-elfeledett-koztarsasag.html>
- TARRÓSY I. 2009: Politikai elméletek és módszertanok a mai afrikai problémák megértéséhez. – In: CSIZMADIA S. – TARRÓSY I. (szerk): Afrika Ma – Tradíció, Átalakulás, Fejlődés. IDResearch Kft. & Publikon Publishing, 2009; ISBN: 978-963-88505-8-4; pp.13–17; http://www.publikon.hu/userfiles/File/afrikama_f1.pdf
- The Transformation Agenda – Summary of Federal Government’s Key. Priority Policies, Programmes and Projects 2011–2015. National Planning Commission, Abuja, 27 p. <http://www.statehouse.gov.ng/doc/TransformationAgenda.pdf>
- The World Bank Group, 2015: Agricultural land (% of land area) <http://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.AGRI.ZS>.
- Washington újabb háborúba száll be az iszlám szélsőségesek miatt. MTI | 2015. október 15. http://kitekinto.hu/afrika/2015/10/15/washington_ujabb_haboruba_szall_be_az_iszlam_szelssegesek_miatt/#.VjoamtIvfGg
- ZÉMAN, Z. – GACSI R. – LUKÁCS J. – HAJÓS L. 2013: Management control system in banks. BIATEC 21. 6. pp. 14–17. http://www.nbs.sk/_img/Documents/_PUBLIK_NBS_FSR/Biatec/Rok2013/biatec0613.pdf
- ZSARNÓCZAI, J. S. – LAKNER, Z. – MUGHRAM Y. A. 2011: Hungarian Participation in Modernisation of the Third World. – In: SZÜCS I. – ZSARNÓCZAI J. S. (ed.): Economics of Sustainable Agriculture Szent István University Publishing, Gödöllő. pp. 87–108.